

INKLUZIV TA'LIMNI RIVOJLANTIRISHDA YEVROPA DAVLATLARI TAJRIBASI

Qodirova Gulnoza Ashuraliyevna

*Shahrisabz davlat pedagogika instituti Filologiya fakulteti O'zbek tili
va adabiyoti yo'nalishi 7.25-guruh talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada inkluziv ta'lim tushunchasi, uning ijtimoiy va pedagogik ahamiyati hamda Yevropa davlatlarida, xususan Fransiya va Shveytsariyada inkluziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilayotgan samarali amaliyotlar tahlil qilinadi. Tadqiqotda maxsus ehtiyojli bolalarni umumta'lim tizimiga integratsiya qilish mexanizmlari, pedagoglar tayyorlash, psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash tizimi va davlat siyosatining o'rni yoritilgan. Shuningdek, Yevropa tajribasi asosida O'zbekiston ta'lim tizimida inkluziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan. Maqola xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya va jurnallar uchun mo'ljallangan.

Kalit so'zlar: Inkluziv ta'lim, maxsus ehtiyojli bolalar, Yevropa tajribasi, pedagogik qo'llab-quvvatlash, ta'lim siyosati, teng imkoniyatlar.

Bugungi globallashuv va ijtimoiy taraqqiyot sharoitida ta'lim tizimi jamiyatning barcha a'zolari uchun ochiq va adolatli bo'lishi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, maxsus ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalarning ta'lim jarayonidan chetda qolmasligi, ularning umumta'lim muhitida teng huquqli ishtirok etishi zamonaviy pedagogikaning dolzarb masalalaridan biridir. Shu nuqtayi nazardan inkluziv ta'lim konsepsiyasi xalqaro miqyosda keng e'tirof etilmoqda.

Inkluziv ta'lim nafaqat ta'lim sohasidagi muammolarni hal etishga, balki jamiyatda bag'rikenglik, ijtimoiy birdamlik va tenglik tamoyillarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Yevropa davlatlari, jumladan Fransiya va Shveytsariya, inkluziv ta'limni rivojlantirish borasida ilg'or tajribaga ega bo'lib, ularning amaliy yondashuvlari boshqa mamlakatlar uchun muhim namuna bo'la oladi.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi — Fransiya va Shveytsariyada inkluziv ta'limni tashkil etish tajribasini tahlil qilish hamda ushbu tajribani O'zbekiston ta'lim tizimida qo'llash imkoniyatlarini aniqlashdan iborat.

Inkluziv ta'lim — bu barcha bolalarning, ularning jismoniy, aqliy, psixologik yoki ijtimoiy xususiyatlaridan qat'i nazar, umumta'lim muassasalarida birgalikda ta'lim olishini ta'minlashga qaratilgan tizimdir. Ushbu yondashuv diskriminatsiyani rad etadi va har bir bolaning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta'lim berishni nazarda tutadi.

Xalqaro miqyosda inkluziv ta'lim BMTning Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi hamda UNESCO tomonidan ilgari surilgan "Ta'lim hamma uchun" konsepsiyasiga asoslanadi. Ushbu hujjatlarda inklyuziya inson huquqlarini ta'minlashning muhim omili sifatida e'tirof etiladi.

MODERN EDUCATIONAL SYSTEM AND INNOVATIVE TEACHING SOLUTIONS

Nazariy jihatdan inkluziv ta'lim konstruktivistik va gumanistik pedagogika tamoyillariga tayanadi. Unda o'quvchi shaxsining qadri, uning imkoniyatlari va ehtiyojlari markaziy o'rinni egallaydi. Shu sababli inkluziv ta'lim tizimida o'qituvchi, psixolog va ota-onalar o'rtasidagi hamkorlik muhim ahamiyat kasb etadi. Fransiya ta'lim tizimi inklyuzivlik tamoyillariga asoslangan bo'lib, maxsus ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalarni umumta'lim muassasalariga integratsiya qilish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu mamlakatda inkluziv ta'lim "teng imkoniyatlar" va "ijtimoiy integratsiya" g'oyalari asosida tashkil etiladi. Fransiya hukumati tomonidan qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar inklyuziv ta'limni rivojlantirish uchun mustahkam asos yaratgan. Fransiyada maxsus ehtiyojli o'quvchilarni qo'llab-quvvatlashda individual yondashuv muhim o'rin tutadi. Har bir bola uchun individual ta'lim rejasi ishlab chiqiladi va unda bolaning psixologik, jismoniy hamda intellektual xususiyatlari hisobga olinadi. Ushbu jarayonda maktab psixologlari, maxsus pedagoglar va ijtimoiy xodimlar faol ishtirok etadi. Bu mutaxassislar o'quvchining moslashuv jarayonini kuzatib boradi va zarur hollarda ta'lim strategiyalarini moslashtiradi. Fransiya maktablarida inklyuziv muhitni yaratish maqsadida ta'lim infratuzilmasi ham moslashtirilgan. Jismoniy imkoniyati cheklangan o'quvchilar uchun maktab binolari maxsus jihozlar bilan ta'minlanadi, o'quv materiallari esa turli formatlarda taqdim etiladi. Bundan tashqari, zamonaviy raqamli texnologiyalar ta'lim jarayoniga keng joriy etilib, maxsus ehtiyojli bolalar uchun qulay sharoitlar yaratiladi. O'qituvchilarni tayyorlash va ularning malakasini oshirish Fransiyada inkluziv ta'lim tizimining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Pedagoglar uchun maxsus treninglar va malaka oshirish kurslari tashkil etilib, ularda inklyuziv pedagogika metodlari, differensial ta'lim va psixologik yondashuvlar o'rgatiladi. Bu esa o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini oshirishga va ta'lim sifati yaxshilanishiga xizmat qiladi. Fransiyada ota-onalar bilan hamkorlik inklyuziv ta'limning muhim omillaridan biri sifatida qaraladi. Ota-onalar ta'lim jarayoniga faol jalb qilinib, bolalarning rivojlanishi bo'yicha qarorlar qabul qilishda ularning fikri inobatga olinadi. Ushbu hamkorlik bolaning ijtimoiy moslashuvi va akademik muvaffaqiyatini ta'minlashga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Umuman olganda, Fransiya tajribasi inklyuziv ta'limni samarali tashkil etish uchun kompleks yondashuv zarurligini ko'rsatadi. Normativ-huquqiy baza, pedagogik qo'llab-quvvatlash, infratuzilmani moslashtirish va mutaxassislar tayyorlash o'zaro uyg'unlashgan holda amalga oshirilganda inklyuziv ta'lim yuqori natijalarga erishadi.

Shveytsariya ta'lim tizimi o'zining yuqori sifati va moslashuvchanligi bilan ajralib turadi. Ushbu mamlakatda inkluziv ta'lim hududiy va institutsional yondashuv asosida tashkil etilib, har bir kanton ta'lim siyosatini mahalliy ehtiyojlar va ijtimoiy sharoitlardan kelib chiqib amalga oshiradi. Bu esa inkluziv ta'limning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shveytsariyada maxsus ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalarni qo'llab-quvvatlashda erta aniqlash va profilaktika tamoyillari muhim o'rin tutadi. Bolaning rivojlanishidagi muammolar maktabgacha ta'lim bosqichidayoq aniqlanib, unga mos pedagogik va psixologik yordam ko'rsatiladi. Bu jarayonda psixologlar, logopedlar va maxsus pedagoglar jamoaviy tarzda faoliyat yuritadi. Ta'lim jarayonida individual

yondashuv Shveytsariya inkluziv ta'lim modelining asosiy xususiyatlaridan biridir. O'quvchilar uchun moslashtirilgan o'quv dasturlari ishlab chiqilib, ularning imkoniyatlari va ehtiyojlariga qarab baholash tizimi qo'llaniladi. Bu esa o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi va ta'lim jarayonida faol ishtirok etishiga imkon yaratadi. Shveytsariyada inkluziv ta'limni muvaffaqiyatli amalga oshirishda oilalar bilan hamkorlik muhim ahamiyat kasb etadi. Ota-onalar ta'lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiriladi hamda maktab va oila o'rtasidagi muntazam muloqot yo'lga qo'yiladi. Ushbu hamkorlik bolaning ijtimoiy moslashuvi va shaxsiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, Shveytsariya maktablarida qulay va xavfsiz ta'lim muhiti yaratishga katta e'tibor qaratiladi. Maktab infratuzilmasi jismoniy imkoniyati cheklangan o'quvchilar uchun moslashtirilgan bo'lib, zamonaviy texnologiyalar yordamida ta'lim jarayonining samaradorligi oshiriladi. Pedagoglarning doimiy malaka oshirishi esa inkluziv ta'lim sifatini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Bugungi kunda O'zbekiston ta'lim tizimida inkluziv ta'limni rivojlantirish davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar va islohotlar maxsus ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar uchun ta'lim imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan. Biroq, inkluziv ta'limni samarali tashkil etishda Yevropa davlatlari, xususan Fransiya va Shveytsariya tajribasini o'rganish va moslashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Avvalo, pedagog kadrlarni tayyorlash va ularning malakasini oshirish masalasiga alohida e'tibor qaratish zarur. Yevropa tajribasida o'qituvchilar inkluziv pedagogika, differensial ta'lim va psixologik yondashuvlar bo'yicha muntazam tayyorlanadi. Ushbu tajribani O'zbekistonda ham joriy etish orqali o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini oshirish mumkin. Ayniqsa, umumta'lim maktablarida faoliyat yurituvchi pedagoglar uchun maxsus trening va seminarlar tashkil etish dolzarb hisoblanadi. Ikkinchidan, ta'lim muhitini moslashtirish masalasi muhim o'rin tutadi. Fransiya va Shveytsariyada maktab infratuzilmasi maxsus ehtiyojli bolalar uchun qulay sharoitlar yaratish asosida tashkil etilgan. O'zbekiston ta'lim muassasalarida ham jismoniy muhitni moslashtirish, o'quv materiallarini turli formatlarda taqdim etish va raqamli texnologiyalardan foydalanish inkluziv ta'lim samaradorligini oshiradi. Uchinchidan, psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash tizimini rivojlantirish zarur. Yevropa mamlakatlarida maktab psixologlari, logopedlar va maxsus pedagoglar jamoaviy tarzda faoliyat olib boradi. Ushbu modelni O'zbekistonda ham bosqichma-bosqich joriy etish orqali maxsus ehtiyojli bolalarning moslashuv jarayonini yengillashtirish mumkin. Shuningdek, ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish inkluziv ta'limni rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Yevropa tajribasida ota-onalar ta'lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiriladi. O'zbekistonda ham ota-onalar uchun maslahatlar, treninglar va axborot sessiyalarini tashkil etish orqali ularning inkluziv ta'limga bo'lgan munosabatini ijobiy tomonga o'zgartirish mumkin.

Inkluziv ta'lim zamonaviy ta'lim tizimining ajralmas qismi bo'lib, u barcha bolalar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini yaratishga qaratilgan. Mazkur maqolada Fransiya va Shveytsariya misolida Yevropa davlatlarida inkluziv ta'limni rivojlantirish tajribasi tahlil qilindi. Ushbu mamlakatlarda inkluziv ta'limni tashkil etish davlat siyosati

darajasida qo'llab-quvvatlanib, normativ-huquqiy baza, pedagogik tayyorgarlik va institutsional mexanizmlar orqali samarali amalga oshirilayotgani aniqlandi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, Fransiya inklyuziv ta'lim individual yondashuv, pedagog va mutaxassislar jamoasining hamkorligi hamda moslashtirilgan ta'lim muhitiga asoslanadi. Shveysariya esa hududiy moslashuvchanlik, erta diagnostika va oila bilan yaqin hamkorlik inklyuziv ta'limning muhim omillari sifatida namoyon bo'ladi. Har ikki mamlakat tajribasi inklyuziv ta'limni samarali rivojlantirish uchun kompleks yondashuv zarurligini tasdiqlaydi. Yevropa tajribasini O'zbekiston ta'lim tizimida qo'llash imkoniyatlari mavjud bo'lib, bunda pedagog kadrlarni tayyorlash, ta'lim muhitini moslashtirish, psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash tizimini rivojlantirish va ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish ustuvor vazifalar hisoblanadi. Ushbu yo'nalishlarda izchil ish olib borish inklyuziv ta'lim sifatini oshirishga va maxsus ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalarning ijtimoiy moslashuviga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta'lim nafaqat ta'lim tizimini takomillashtirish, balki jamiyatda tenglik, bag'rikenglik va ijtimoiy birdamlikni mustahkamlashda muhim omil hisoblanadi. Fransiya va Shveysariya tajribasi ushbu yo'nalishda amalga oshirilayotgan islohotlar uchun samarali ilmiy-amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. UNESCO. (2009). *Ta'limda inklyuziya bo'yicha siyosat yo'riqnomalari*. Parij: UNESCO.
2. Birlashgan Millatlar Tashkiloti. (2006). *Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiya*. Nyu-York: BMT.
3. Fransiya Milliy Ta'lim Vazirligi. (2020). *Fransiyada inklyuziv ta'lim bo'yicha yo'riqnomalar*. Parij: Milliy Ta'lim Vazirligi.
4. Shveysariya Ichki Ishlar Federal Departamenti. (2019). *Shveysariyada inklyuziv ta'lim: siyosat va amaliyot*. Bern: Shveysariya Konfederatsiyasi.
5. Florian, L., & Black-Hawkins, K. (2011). *Inklyuziv pedagogikani o'rganish*. British Educational Research Journal, 37(5), 813–828..
6. Yevropa Maxsus Ehtiyojlar va Inklyuziv Ta'lim Agentligi. (2018). *Yevropada inklyuziv ta'lim bo'yicha milliy yondashuvlar*. Odense, Daniya: Yevropa Agentligi.